лічна політика як інститут зниження рівня невизначеності в складних економічних системах / Ю.М. Лелюк // Економіка та держава. – № 4. – 2012. – С.51–53. 4. Олійник С. Самі в себе не віримо: Більш як половина опитаних українців вважає, що 2012-й стане роком економічних проблем / С.Олійник // Експрес. – 2012. – №2(6138). – С. 1-2.

НЕПРАН А.В., *кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів и кредиту*

Харківський економіко-правовий університет

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА ГУМАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Після президентських виборів 2010 року країна взяла курс на модернізацію всіх сфер життя. Основні завдання та принципи цієї модернізації визначені в президентській Програмі економічних реформ "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [1]. Нова стратегія модернізації визначає низку базових пріоритетів, серед яких одним із головних – гуманізація розвитку, що означає передусім збільшення соціальних інвестицій у людський капітал, формування сучасної інфраструктури життєзабезпечення. Модернізаційний курс на європейську перспективу вимагає здійснення в Україні кардинальних реформаторських кроків у сфері соціальної політики. За останні роки в Україні загострилися ряд проблем соціальної сфери, без вирішення яких модернізаційні прагнення України не зможуть реалізуватися. Це перш за все подолання бідності та зменшення диференціації рівня життя населення.

Вирішенню проблем подолання бідності та впровадженню інструментів, направлених на зменшення диференціації доходів населення присвячені праці українських вчених, зокрема В. Гейця, С. Юрія, І. Чугунова, А. Грищенка, М. Долишнього, А. Соколовської, Т. Кощук, К. Швабія та ін. По результатам досліджень встановили, що за характерними рисами розвитку регіонів України є нерівномірність та значний розрив у рівні доходів населення. Так, О.В. Раєвнєва та О.Ю. Бобкова на підставі розкладання індексу Тейлора на його компоненти встановили, що нерівномірність регіонального розвитку в Україні пояснюється насамперед розбіжностями в розвитку більш розвинених за різними секторами економіки регіонів [2, с. 209]. В результаті розрахунків виявлено, що сектори економіки, які зумовлюють спрямованість розвитку певних регіонів, формують основу частку регіональної нерівномірності в країні. Незважаючи на проведені дослідження, проблема розробки механізмів зниження диференціації доходів населення є невирішеною і потребує подальшої розробки.

Утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку України визначено одним із напрямків її внутрішньої політики відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. Важливим завданням прискорення реформування економічної та соціальної сфери визначено подолання бідності та зменшення соціального розшарування у суспільстві. Вирішення цього складного завдання передбачається за рахунок підвищення соціальних стандартів, збільшення реальних доходів працюючих і загальне поліпшення якості життя українських громадян. Матеріальною основою є трансформація національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності та стійкості до спадів світової кон’юнктури.

Зміна періоду жорсткої фінансово-економічної кризи на період, що характеризується позитивними показниками макроекономічної та соціальної динаміки в Україні, засвідчила необхідність переосмислення орієнтирів жорсткого антикризового протистояння, притаманних економічній політиці попередніх років. Водночас другий рік економічного зростання в Україні не забезпечив позитивної динаміки у вирішенні даної проблеми. Більш того, економічний розвиток призвів до зростання бідності в країні.

Для оцінки життєвого рівня використовується система показників. Серед них: глибина бідності (частка населення, чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму); квінтильний коефіцієнт диференціації доходів населення; квінтильний коефіцієнт фондів. Квінтильний коефіцієнт диференціації доходів населення – співвідношення мінімального рівня доходів серед 20% найбільш забезпеченого населення до максимального рівня доходів серед 20% найменш забезпеченого населення. Квінтильний коефіцієнт фондів – співвідношення сумарних доходів 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення. Межа бідності вважається рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб. Нині межа бідності встановлюється як частка прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць. На її основі визначаються сім'ї, які належать до категорії бідних.

Незважаючи на прийняті заходи щодо підвищення рівня доходів населення, в після кризовий період спостерігається стрімке зростання частка людей у загальній чисельності населення, доходи яких менше прожиткового мінімуму. В табл. 1 наведені дані, що характеризують динаміку диференціації життєвого рівня населення [6].

Таблиця 1

Диференціація життєвого рівня населення
(за даними Державного комітету статистики України**)**

	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, млн. осіб	4,6	3,6	3,7	3,6	3,6	3,6
У відсотках до загальної чисельності населення	55,2	27,2	16,1	15,5	21,8	20,3
Середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	423	518,5	507,5	638,5	843,2	914,1
Квінтильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	2,4	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9
Квінтильний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	4,6	3,6	3,8	3,7	3,6	3,6

У 2011 р. питома вага населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, становила 20,3 % проти 55,2 % у 2005 р. Незважаючи на прийняті заходи щодо підвищення рівня доходів населення, показники рівня бідності становлять понад 20 %. Особливо зросла частка бідного населення за період економічного зростання (2010–2011 рр.). І це – незважаючи на підвищення рівня державних соціальних стандартів і гарантій. Величина прожиткового мінімуму на одну особу у розрахунку на місяць була підвищена з 423 грн. у 2005 р. до 914,1 грн. у 2011 р. За цей період мінімальна пенсія за віком зросла у 2,1 рази, мінімальна заробітна плата – 2,6 рази.

Позитивним є зменшення квінтильного коефіцієнту фондів (загальних доходів) з 4,6 до 3,6. Це свідчить про значне зменшення диференціації у доходів між 20 % найбільш та 20% найменш забезпеченого населення. За останні два роки величина цього показника є незмінною. Це характеризує про стабільні темпи зростання доходів найбільш та найменш забезпеченого населення.

Однією із причин зростання частки бідного населення за останні два роки є масове безробіття. Так, чисельність безробітних в Україні лише за 2009–2010 рр. зросла на 306,5 тис. осіб або на 25,3 %. В структурі безробітних зменшується чисельність населення, яке тривалий час не може знайти роботи. Так, чисельність офіційно зареєстрованих безробітних, які не мали роботу понад 1 року, зменшилася з 478,1 тис. осіб у 2010 р. до 428,3 тис. осіб у 2010 р. Несуттєво зменшилася чисельність безробітних серед випускників навчальних закладів – відповідно із 32,6 до 24,8 тис. осіб. Незважаючи на позитивну динаміку цих показників, загальні розміри масового безробіття є досить значними і негативно впливають на соціальну стабільність суспільства.

Соціально-економічний розвиток української економіки знаменується з початку 2000-х років не лише масовим безробіттям, але й прискоренням інфляційних процесів. Наростання інфляційних тенденцій характеризується високими темпами та стійкістю, що знаходить своє відображення в прискореній динаміці цін на споживчі товари. Їх середньорічний приріст в 2006–2011 рр. склав 11,6 % проти 7,1 % в 2001–2005 рр. Незважаючи на прийняті урядом заходи знизити темп інфляції, ціни продовжують зростати (табл. 2) [6].

Таблиця 2

Індекс цін на товари і послуги в Україні у 2002–2012 рр.

Рік	ІСЦ	Продукти харчування та безалкогольні напої	Алкогольні напої, тютюнові вироби	Одяг і взуття	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок
2002	100,8	99,9	101,1	101,0	102,3	100,6	103,6	101,7	104,4
2003	105,2	106,3	102,2	100,6	104,3	101,6	103,9	103,7	104,8
2004	109,0	111,4	104,7	101,0	107,1	103,0	105,3	110,9	100,0
2005	113,5	116,2	106,5	101,9	109,0	104,7	109,7	120,0	100,7
2006	109,1	105,3	106,2	102,3	134,1	102,0	106,3	114,3	108,5
2007	112,8	109,7	107,8	102,0	142,5	102,3	110,2	109,5	110,4
2008	125,2	135,7	114,9	102,8	114,2	107,6	119,0	124,5	100,4
2009	115,9	111,9	136,0	108,0	125,5	122,1	131,5	120,7	107,1
2010	109,4	110,9	125,6	103,7	109,4	103,2	107,9	109,6	93,6
2011	108,0	106,4	116,0	101,6	117,1	102,9	106,7	117,6	100,6

Основний внесок у зростання цін у 2010–2011 рр. (з урахуванням їх високої ваги у структурі споживчих витрат домогосподарств) забезпечило зростання цін на продукти харчування та підакцизні товари. За 2011р. продукти харчування та безалкогольні напої подорожчали на 4,5 %. Найбільше (на 13,5%) зросли ціни на хліб. На 10,9–9,3%

стали дорожчими олія, кисломолочна продукція, риба та продукти з риби, м'ясо та м'ясопродукти, макаронні вироби, яйця; на 5,0–2,4% – сири, тваринні жири, масло та молоко.

Внаслідок зростання цін показники життєвих умов населення за останні три роки значно погіршилися. Інфляція досить негативно впливає на життєвий рівень населення. Їх доходи і заощадження в значній мірі знецінюються. Стрімке підвищення цін на споживчі товари і послуги призвело до суттєвого уповільнення, а в деякі періоди і до падіння реальної заробітної плати.

У сучасних умовах головним ресурсом розвитку та модернізації будь-якої країни, провідним чинником її конкурентоспроможності стає людський капітал, основою формування якого є нова якість життя людини. Стратегічною метою соціальної політики України є послідовне підвищення рівня життя населення на основі самореалізації кожного громадянина, зниження соціальної нерівності, відтворення економічної та соціальної ролі країни у світовому співтоваристві.

Надання цілям економічного зростання пріоритетності перед отриманням соціального ефекту економічного розвитку призвело до поєднання позитивних показників економічного зростання зі стагнацією та збереженням несприятливого становища у соціальній сфері. Особливо це стосується посилення регіональної диференціації у рівні доходів населення.

Відносна близькість регіонів України по економічним та соціальним параметрам в кінці 90-х років змінилася відмінностями, що все більш поглиблюються. Україна на початку 2000-х років мала регіональні відмінності у величині середньомісячної заробітної плати. Домінуючою тенденцією в територіальному (перш за все економічному) розвитку

за останні роки стало збільшення диференціації соціальних і економічних показників, посилення міжрегіональних диспропорцій.

Оцінка типу регіонального розвитку та його інтенсивності допускає застосування різних показників математичної статистики, що використовуються для оцінки розкиду (розсіювання) компонент вектора від середнього значення, – розмах варіації, дисперсія, середньоквадратичне відхилення та ін. Відзначимо, що індикатори, що використовуються для визначення типу регіонального розвитку – це індикатори з арсеналу математичної статистики, що дають різні кількісні характеристики його інтенсивності. Це необхідно мати на увазі при їх економічній інтерпретації. У нашій роботі ми використовуємо коефіцієнт варіації, значення якого характеризує збільшення або зменшення розкиду регіональних показників суб'єктів від середнього по Україні.

Процес посилення регіональної диференціації, незважаючи на спроби його регулювання, є в силу відмінності історичних умов об'єктивним процесом, що призводить до великих економічних втрат, зниження ефективності розвитку національної економіки. У зв’язку з цим подолання нерівномірності – одна із найважливіших завдань регіональної політики. Соціально-економічна політика в регіонах має забезпечувати стабільний розвиток економіки та соціальної сфери, широке залучення регіонів до міжнародної співпраці, формування ефективних регіональних соціально-економічних систем, спроможних забезпечити процес післякризового відновлення та модернізації у загальнонаціональному масштабі.

Проте, незважаючи на прийняті державою заходи, диференціації у рівні доходів між регіонами країни посилюється (табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнт варіації (всі області України)

	2006	2007	2008	2009	2011
Дисперсія	6,94	3,84	4,88	5,22	7,07
Середньоквадратичне відхилення	2,64	1,96	2,21	2,28	2,66
Середнє значення	129,16	129,78	133,68	105,54	117,47
Коефіцієнт варіації	2,04	1,51	1,65	2,16	2,26

Виходячи з динаміки коефіцієнта варіації, поляризація регіональних показників середньомісячної заробітної плати в 2011 р. по відношенню до 2006 р. зросла на 10,8 %. Фінансово-економічна криза негативно вплинула на диференціацію доходів населення. Чітко видна тенденція до асиметрії. Коефіцієнт варіації показника за всіма областями країни мав стійку тенденцію до зростання.

Важливу роль у зменшенні диференціації доходів населення відіграє податкова система. Знизити диференціацію в рівні доходів населення можна через посилення перерозподільної функції податків і, перш за все через запровадження прогресивної системи оподаткування доходів; надання податкових пільг найбільш вразливим верствам населення; диференційоване оподаткування об'єктів нерухомості, оподаткування предметів розкоші.

Значне місце у вирішенні цієї проблеми займає оподаткування доходів населення. Податок з доходів фізичних осіб є вагомим джерелом доходів зведеного бюджету України. Так, у 2011 р. надходження від його сплати становили 54,1 млрд. грн., за 2003–2011 рр. –у середньому

4,5 % ВВП за рік, або близько 15 % доходів зведеного бюджету країни [3].

Слід відмітити, що лише за останні роки в системі оподаткування доходів населення правила й механізми оподаткування змінювалися декілька разів. Так, у 2004 р. було запроваджено податок з доходів фізичних осіб за єдиною ставкою у розмірі 13 %, у 2007 р. цю ставку збільшено до 15 %. Відсутність прогресивної шкали оподаткування фактично означало відмову держави від регулювання процесу диференціації рівня доходів населення. Із набранням чинності Податкового кодексу [4] було введено ряд змін, направлених на посилення перерозподільної функції податків. Розглянемо, як Податковий кодекс розв'язує завдання зменшення глибини нерівномірності в суспільстві, поставлене в Програмі Президента України.

В Податковому кодексі містяться низько нововведень, які сприятимуть посиленню перерозподільної функції податків, зокрема: перехід від пропорційного до помірно прогресивного податку за рахунок оподаткування доходів за двома ставками – 15 і 17 % (остання застосовується щодо заробітної плати, яка перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати); підвищення з 1 січня 2015 р. розміру податкової соціальної пільги з 50 до 100 % прожиткового мінімуму для працездатної особи та, відповідно, розміру податкової соціальної пільги, що надається іншим малозабезпеченим категоріям громадян (платникам, що утримують двох і більше дітей віком до 18-ти років, дітей-інвалідів, одиноким батькам та ін.).

На відміну від України, у переважній більшості країн ЄС використовується прогресивна ставка податку на додану вартість (табл. 4).

Таблиця 4

Максимальна ставка податку на доходи фізичних осіб у країнах ЄС у 2008–2011 рр., %

	2008	2009	2010	2011
Австрія	50	50	50	50
Великобританія	40	40	50	50
Греція	40	40	45	45
Нідерланди	52	52	52	52
Німеччина	47,5	47,5	47,5	47,5
Франція	45,8	45,8	45,8	46,7
Швеція	56.4	56.4	56.4	56.4
ЄС-27	37,8	37,1	37,6	37,1

Важливим інструментом посилення податкового навантаження на громадян з високим рівнем доходів є трансформація прибуткового оподаткування фізичних осіб у напрямку підвищення його прогресивності. З цією метою у деяких країнах Європи були підвищенні ставки податку.

Підвищення стандартів і рівня життя громадян, сприяння повній зайнятості та продуктивності праці, розвиток людського капіталу, радикальне поліпшення якості соціального захисту і збільшення ефективності надання послуг соціальної сфери – обов'язкові передумови здатності держави адекватно відповідати на виклики сучасної високотехнологічної економіки. Зважаючи на це, будь-які реформи можна вважати результативними лише тоді, коли досягнуто баланс між економічним зростанням держави й добробутом конкретної особи. Саме висока якість життя конкретної особи та сім'ї є головною метою та основним показником економічних успіхів держави.

Як засвідчив аналіз, болючі наслідки реформ у соціальній сфері ставлять під сумнів успішність реалізації демократичних і ринкових перетворень. Нажаль, сьогодні післякризовий розвиток економіки України супроводжується зростанням бідності та посиленням регіональної диференціації доходів, що виступає важливим фактором посилення соціальної нестабільності у суспільстві. Практично відсутність прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб практично означає відмову держави регулювати процеси поглиблення диференціації у доходах населення.

Список літератури: 1. *Заможне* суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: програма економічних реформ на 2011–2014 роки / Комітет з економічних реформ при Президентові України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.president.gov.ua/docs/Programa_ reform_FINAL_1.pdf. 2. Раєвнєва О.В., Бобкова О.Ю. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейлора // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2 (128).– С. 200–210. 3. Швабій К.І. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 31–37. 4. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. 5. Солодковська А.М., Кощук Т.В. Податкова політика в Україні в контексті реформування оподаткування у країнах ЄС // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 94–115. 6. Державний комітет статистики України: Електронний ресурс: hptt://www.ukrstat.gov.ua. 7. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway// Eurostat Statistical books. – 2011 ed. – P. 99.